

דע מה שתטען

משפט יצחק

העלון לעידוד משפט התורה יו"ל ע"י מכון "האמת והשלום"

בראשות הרב יצחק דן גרונברגר שליט"א

ר"ח ניסן תשפ"ב / גליון מס' 4

ניקוי החובות בפסח

הרב יצחק דן גרונברגר

שאלה:

מעשה שאירע באברך משכונת בית ישראל בירושלים ערב ר"ח ניסן תשפ"ב:

הרב יונתן ח. קרא באחד מספרי החסידות שחודש ניסן הוא חודש הניסים, חודש בו צריכים להיות נקיים לא רק מהחמץ הגשמי אלא גם מהחמץ הרוחני. באותו ספר מוזכר שכדאי לאדם לנקות את עצמו מיחמץ חובות שיש לו כלפי אחרים על מנת להתחיל מחדש שיהיה בבחינת 'לידה' כמו שהיה לעם ישראל ביציאתם ממצרים, ועל כן עיין האברך ברשימות חובותיו ומצא שחייב לחבירו הרב יונה ט. סך אלפיים ש"ח. האברך פנה למלווה לפני תפילת מנחה ואמר 'ראיתי שאני עדיין חייב לך אלפיים ש"ח והנני רוצה לשלם לך לפני ר"ח ניסן', המלווה ענה 'לא נראה לי שאתה חייב לי' ונכנס להתפלל. לאחר התפילה הבחין המלווה שהלווה מביט בו, הוא פנה שוב ללווה ואמר לו 'תהיה רגוע, כי נראה לי שאתה לא חייב לי'.

לאחר יומיים התקשר המלווה לאברך ואמר לו: 'תשמע, עיינתי שוב בחשבונות שלי ובאמת הלווייתי לך סך אלפיים ש"ח בתאריך י' תמוז תשפ"א, ואשמח אם תוכל לשלם לי כי המצב שלי לא משהו'.

כעת שואל האברך מאיתנו האם חייב לשלם לו, מצד אחד הוא יודע בוודאות שלווה ממנו אבל מצד שני הרי המלווה אמר לו להיות רגוע שאינו חייב לו.

תשובה:

שינוי במשנה בב"ב (קלד): "האומר [לאחיו] 'זה אחי' יטול עמו בחלקו [ולא בחלק אחיו] וכו', נפלו [לשליש] נכסים ממקום אחר ירשו אחיו עמו". ובגמ' (קלה). שאלו: "ואידך מאי קאמרי, אי קאמרי 'אחונא הוא' [הרי מודים שהוא אח שלחם, א"כ] אמרי יטול עמו בחלקו ותו לא [הרי היה לו ליטול גם בחלק האחים האחרים כיון שמודים שהוא אחיהם]. אלא דקאמרי לאו אחינו הוא, אימא סיפא נפלו לו נכסים ממקום אחר ירשו אחיו עמו הא אמרי לאו אחונא הוא [וא"כ הודו שאין זה אחיהם ואיך ירשו עמו], ע"כ.

וכי הרא"ש (ס' מ'): "מכאן דקדק רבינו מאיר ז"ל אם ראובן אומר לשמעון **אני חייב לך מנה** ושמעון אומר **אינך חייב לי, אף על פי שאין שמעון מוחל לו פטור ראובן**, אף על פי שיועד בודאי שהוא חייב לו, כדאמר הכא דאע"פ שאומר ראובן לשמעון 'אחינו הוא ויש לך ליטול עמי' ושמעון אומר 'אינו אחי' לא יתן לו ראובן כלום דהוי כאילו מוחל לו ולא הוי כמו מחילה בטעות דכיון שהלה אומר אני חייב לך היה לו להשיב על לבו ולדקדק ולא עשה כן אלא אומר בודאי אינך חייב לי מחל לו בלב שלם". וכן פסק השו"ע חו"מ סי' עה' סי"א ז"ל:

'אמר ליה חייב אני לך מנה, והלה אומר: ודאי לי שאינך חייב לי כלום, פטור, אף על פי שיועד בודאי שהוא חייב, דהוי כאילו מחל לו'.

ועוד ראייה לדין זה מהגמ' ב"ק (לה): 'טענו חיטין והודה לו בשעורים פטור אף מדמי שעורים', וכי רש"י ותוס' שם שכיון שאינו תובע שעורים וודאי מחל לו עליהם.

א"כ, יוצא שהלווה פטור מלשלם למלווה אע"פ שיועד בודאי שלווה ממנו, שהרי בזה שהמלווה הודה לו מקודם שלא הלווה לו הוא כאילו מחל על חובו, וכמ"ש המהר"ם: אע"פ שיועד שמעון [המלווה] שלא מחל לו פטור ראובן [הלווה].

מחילה בטעות: אמנם הדבר תמוה מאוד, שהרי המלווה צווח ואומר 'לא מחלתי ומה שאמרתי מקודם היה בטעות' וא"כ איך נחליט שבאמת מחל לו חובו. ותשובה לשאלה זו מצאנו בדברי המרדכי (ב"ב תקצ"ו) ובשו"ת הרמב"ן (קצ"ו) בשם המהר"ם, ושם הקשה המהר"ם בעצמו ז"ל: "**אף על גב שדבר תימה הוא למה אינו מחילה בטעות ונ"ל דכיון שכנגדו אומר לו אני חייב לך היה לו לשום על לב אם אמת שכנגדו ולא עשה כן אלא ודאי מה שאמר אינך חייב לי מחל לו בלבב שלם עכ"ל**". נמצא שכיון שלא דקדק המלווה בשעה שהלווה הודה על מעותיו אלא אמר 'אינך חייב לי' הרי זה מחל, כי דרך העולם לדקדק היטב ולא לשכוח כשהלה מודה לו, וע"כ שמחל לו. ובשו"ת המהרש"ם סי' שכה' הוסיף "אע"ג שיש להסתפק שמה טועה הוא מ"מ כיון שלא שם על ליבו אמרינן דמחל לו בלבב שלם".

כשחזר ואמר 'טעיתי בחשבוני': אמנם כל הנ"ל הוא דוקא אם לא חזר המלווה ותבע את חובו, והשאלה היא האם חייב הלווה לשלם כיון שיועד שחייב לו, אבל באופן שחזר המלווה ואומר שטעה בחשבונו י"ל שנאמן. ובשאלה זו עסקו הסמ"ע (סקכ"ח) והשו"ע (סקל"ג) וכי לדיק מדברי המהר"ם הנ"ל שאע"פ שחזר המלווה ואומר שטעה בחשבונו אינו נאמן שהרי זה דומה לאדם שמחל חובו לחבירו ואח"כ רוצה לחזור בו שאינו יכול. וכ"כ הטי"ז והתומים.

אמנם הב"ח חלק עליהם וכי שכיון שחזרו ואומר שטעה בחשבונו ומעולם לא מחל לו חייב לשלם הלווה מן הדין. והוסיף שאף אם היה רק ספק ללווה אם מחל לו אם לא אסור לו להחזיק ממון חבירו מפני שספק מחל לו וחייב לשלם (וכאן נ"ל שכונתו רק לצאת ידי שמים, אבל לשלם מן הדין אינו חייב מספק, ויש לדחות דכיון שיש וודאי חוב וספק מחילה חייב לשלם מן הדין, ולכא' תלוי דין זה בספק מחילה ע' פת"ש סימן סה' ס"ק י'). ועי' בכסף הקדשים שהביא ראייה מהגמ' לסתור את דברי הב"ח.

כשלא אמר לשון 'ודאי': אמנם עי' בסמ"ע ס"ק כז' שכ' שכל הדין הזה הוא דוקא אם אמר המלווה לשון 'ודאי אינך חייב

השולחן שבכח"ג אינו חייב רק לצאת ידי שמים אבל לא מן הדין.

כשהודה המלווה חוץ לבית"ד: אמנם כל הנ"ל נכון לכא' דוקא אם הודה המלווה שאין הלווה חייב לו בתוך הבי"ד לפני הדיינים, שכן כתב הרמב"ם הנ"ל שאין הבי"ד מחייבים אותו, וכ"כ התומים שהיה לו לדקדק לפני שהודה בבית דין. וכן דברי הנתיבות (חידושים ס"ק כה') שהיה לו לדקדק קודם שאמר בבית דין. וא"כ יש לומר שדוקא באדם המודה לפני הדיינים אומרים שמסתמא מחל משא"כ במי שמודה לחבירו שלא בפני בית דין. אמנם הדברים צ"ע, שהרי בגמ' הנ"ל לגבי 'אחונא הוא' מסתמא איירי שלא בבית דין, וכן מדברי המהר"ם לא משמע שאיירי בבית דין. ובדברי הסמ"ע והש"ך והב"ח לא הוזכר שד"ן זה הוא דוקא בבית דין. ויותר מזה כתב בהגהות אמרי ברוך ודחה את ראיית הש"ך לדין זה מיטענו חטיטין והודה לו בשעורים שפטור אף מדמי שעורים וכתב דשאני התם שמדובר בתוך הבית דין משא"כ בדין זה שאיירי מסתמא ואפילו שלא היה בפני בית דין, ומוכח מדברי כולם שאף המודה לחבירו מחוץ לבית"ד ואומר 'אינך חייב לי' הרי זה כמחילה שגם שלא בפני בית דין יש לאדם לדקדק על חובותיו ואם לא דקדק וודאי מחל.

ובכל מקרה פשוט הדבר שיכול הלווה לומר 'יקים לי' כהפוטרים אף חוץ לבית"ד ואינו צריך לשלם מן הדין.

בנידון דין, הרי המלווה אמר לאברך לפני התפילה: 'לא נראה לי שאתה חייב לי', ובלשון הזה עוד אפשר לומר שאין כוונתו למחול ואין זה לשון וודאית, אמנם לאחר מכן חזר אחרי התפילה ושוב אמר לו שיהיה רגוע כי נראה לו שאין חוב, ומזה שחזר ופנה עליו לאחר זמן מה, ברור הדבר שעיניו בחשבונותיו וניסה להיזכר (למרות שבזמן הזה התפלל תפילה מנחה), ואעפ"כ חזר ואמר 'תהיה רגוע כי נראה שאינך חייב לי', א"כ הרי הוא כאומר בלשון וודאית שאין הלווה חייב לו ויש במשמעות הזה לשון סילוק התביעה ומחילה כיון שלא שם אל ליבו והחליט לומר בלשון 'אינך חייב לי', ואין הלווה חייב לשלם לו מן הדין לכונ"ע, אף לדעת הסמ"ע.

ומה שחזר ואומר ששוב עיניו בחשבונותיו ובאמת הלה חייב לו אינו נאמן ואין הלווה צריך אפילו לצאת ידי שמים כנ"ל מהב"ח והש"ך.

רק במקום שהלווה מאמין למלווה שבאמת לא נזכר מהחוב ואינו חושד בו כלל שחזר בו אז חייב לשלם לצאת ידי שמים כדברי הערוה"ש הנ"ל.

העולה מזה:

הרב יונתן ח. פטור מלשלם למלווה דכיון שאמר המלווה 'אינך חייב לי' בלשון ובצורה וודאית הרי זה כמחילה, ואף אם המלווה אומר שלא מחל כלל מ"מ פטור הלווה שהיה למלווה לשים אל ליבו וכיון שלא שם בוודאי מחל בלב שלם.

אין המלווה יכול לומר שטעה בחשבונו ולתבוע אותו מחדש. למרות שהב"ח חולק וס"ל שיכול לחזור ולומר שטעה בחשבונו פשיטא שיכול הלווה לומר 'יקים לי' כרוב הפוסקים.

אף לצאת ידי שמים פטור הלווה אף שידוע בוודאי שלא פרע כיון שמדין מחילה באנו עליו.

אם הלווה מאמין למלווה שטעה בחשבונו ולא התכוון למחול חייב לצאת ידי שמים.

במידה והמלווה יתפוס את ממון הלווה בפני עדים יצטרך להחזיר ולא יכול לומר 'יקים לי כהב"ח' כיון שהוא דעת יחיד, אמנם יש לעי' אם הרמב"ם סובר שבכח"ג מהני תפיסה. אבל תפיסה שלא בעדים מהני ופשוט.

אם לא הייתה הלוואה אלא פיקדון או חפץ אחר חייב הנפקד להחזיר ואין מועיל לשון 'אינך חייב לי' לפוטרו, דאין לשון מחילה מהני בחפצים וצריך דוקא לשון 'נתינה'.

והאמת והשלום אהבו

הרב יצחק דן גרונברגר

לי, אבל באופן שלא אמר לשון 'וודאי', חייב הלווה שאין זה מחילה. ולפ"ז בנידון דידן חייב הלווה לשלם כיון שלא אמר המלווה את המילה 'וודאי'.

אבל בש"ך (ס"ק לא') בט"ז ובערוה"ש (סט"ז) חלקו עליו והוכיחו מלשון המהר"ם והראשונים שהלשון 'וודאי' הוא לאו דוקא. וכן מוכח לשון הגמ' בב"ב דשם ל' אמרו 'וודאי' אינו אחינו' ואעפ"כ הוכיח משם המהר"ם את דינו.

הט"ז והתומים (ס"ק כט') וערוה"ש כ' שהאמת שאין שום נ"מ באיזה לשון אמר לו, והכל תלוי אם אמר בלשון **ברור** שאין הלה חייב לו או שאמר בלשון מסופק. ונ"ל שגם לשון הסמ"ע יש לפרש כן, שאם אמר בלשון **וודאית** אז פטור אבל בלא"ה חייב, ולפ"ז אין מחלוקת בין הפוסקים.

והביא הערוה"ש דוגמה לזה: "אם הב"ד מבינים לפי העניין שמתחלה לא ידע שמעון מחוב זה מחייבין את ראובן מדינא לשלם כמו שיש בעלי עסקים גדולים או עשירים גדולים שביכולתם לשכוח על איזה חוב אם אומרים אח"כ שנזכרו חייב לשלם ולא אמרינן שמחל לו".

בדברים שלא מועיל לשון 'מחילה': כל הנ"ל נכון בהלוואות, דהיינו שהלווה חייב כסף למלווה ואז תולין שהמלווה מחל ללווה את מעותיו, משא"כ בדבר שלא מועיל מחילה כגון פיקדון חפצים וכח"ג שצריך לשון 'נתינה' ולא 'מחילה' אז אף אם נפרש את לשון המלווה 'אינך חייב לי' כמחילה מ"מ אין זה לשון מועיל ובכח"ג חייב הלווה להחזיר או לשלם למלווה את החפצים מן הדין. וכ"כ הערוה"ש (סט"ז).

כשלא אמר לשון 'אינך חייב לי': אם לא אמר לשון 'אינך חייב לי' אלא אמר בלשון 'לא הלוויתך מעולם' או 'פרעת לי' כ' הפתחי חושן (הלוואה פ"ב ס"ל"ב הערה פא') שכיון שאין בלשון הזה משמעות סילוק התביעה ומחילה אם הלווה יודע שלא פרע עדיין את החוב חייב לשלם לו מדינא.

אם חייב לצאת ידי שמים: ברמב"ם (פ"ג מטעון ה"י) כ' שמי שתובע את חבירו שהלווה לו חטיטין והלה מודה לו בשעורים, פטור אף משעורים, והוסף: "שהרי אומר לו אין לי בידך שעורים ונמצא זה דומה למי שאמר לחבירו בבית דין ממה **לך בידי ואומר לו האחר אין לי בידך שאין בית דין מחייבין אותו ליתן לו כלום** וכ"ו". ומדבריו משמע שהיינו דוקא שאין הבי"ד מוציאים מידו אבל אם בא לצי"ש חייב לשלם.

אבל מדברי המהר"ם לעיל שכי' שהרי זה כאילו מחל משמע שפטור אף מלצי"ש, וכ"כ הב"ח והש"ך (ס"ק לב') והרש"ל (ב"ק סי' נה') שהלווה פטור אף מלצאת ידי שמים. והב"ח הוסיף וכ' שאולי אף הרמב"ם לא דיבר אלא באופן שלא אמר המלווה בלשון וודאית אז חייב הלה לצי"ש אבל אם אמר באופן מוחלט שאינו חייב לו הוי מחילה גמורה ופטור אף מלצי"ש.

כשהלווה מאמין למלווה ששכח: אמנם יש לדון מה הדין באופן שהלווה מודה למלווה שבאמת שכח מהחוב ואינו חושד לו במשקר וחוזר בו, או אפילו במסתפק אם המלווה משקר מה הדין, האם חייב לשלם או עכ"פ לצאת ידי שמים.

ונראה שאעפ"י שאנו מפרשים את דברי המלווה כמחילה, וכלשון המהר"ם שאף אם המלווה אינו מוחל [ר"ל] שלא התכוון למחול מ"מ כיון שלא דקדק בדבריו ולא שם אל ליבו להיזכר מהחוב ואמר שהלה אינו חייב לו הוי מחילה בלב שלם א"כ אף שהלווה מאמין לו שלא מחל מ"מ פטור מן הדין.

והביאור בזה אפשר שהוא מפני שמחילה אינה צריכה קנין, והיינו לומר שמחילה אינה צריכה גמירות דעת שלימה אלא בלשון קלה אדם מוחל לחבירו והלה זוכה בזה מיד ואינו אלא סילוק בעלמא, ואינו דומה למכירה שצריך קנין ובירור גמור שיש לו גמירות דעת שלימה במעשיו להוציא הדבר מרשותו להביאו לרשות חבירו. אבל לצאת ידי שמים נראה דחייב, דכיון שהוא מכיר במלווה שאינו משקר ויודע בעצמו שהיה חייב לו א"כ צריך לשלם, וכדברי הב"ח לעיל 'שאינו יכול להחזיק בממון חבירו מפני ספק מחילה', וכ"כ הערוך